

Barış Ütopyaları

DOĞAN GÖÇMEN

Barış ve savaş sorunu insanlığı binlerce yıldan beri uğraştıran en kapsamlı yaşamsal bir sorundur. Hükümdarların, aristokratların ve kapitalistlerin emrinde olan bir avuç savaş çıtırtkanını bir tarafa bırakırsak, insanlık tarihinde savaş hep kaçınılmak istenen, barış ise istenilen hal olmuştur. Buna rağmen insanlar binlerce yıldan beri birbirlerini boğazlıyorlar. Barışçıl olmaktan başka her şeye benzeyen bu gerçekliklerinin acı çelişkisiyle karşı karşıya kalınca, ya Spartaküs gibi ‘hayvanlar bile birbirlerini zorda kalmayınca öldürmüyorlar’ deyip isyan etmişler ya da bu barışçıl yaşam arayışlarını fantezi dünyalarına sığınarak yaşatmaya çalışmışlardır. Fantezilerinde gelecek barışçıl toplumun özelliklerini ayrıntılarına kadar planlamaya çalışmışlar ve bu düşünceleriyle ‘barışçıl toplum düşüncesi’ veya ‘barışçıl toplum ütopyası tarihi’ olarak adlandırabileceğimiz bir tarih oluşturmuşlardır. Bu tarihi, kabaca üç evreden oluşan ‘ütopyanın bilimselleşmesi’ tarihi olarak betimleyebiliriz.

Barışçıl Toplum Düşüncesinin Doğuşu

Çağrıcı barışçıl toplum düşünceleri dönemi olarak tanımlayabileceğimiz birinci evre, eski Hıristiyanlık öğretisiyle başlar. Eski Hıristiyanlık, bugün değişik kiliseler tarafından temsil edilen Hıristiyanlığın, Yahudiliğin ve İslamın aksine, insanları barışçıl geleceğe götürmek isteyen vicdana ve tanrıya çağrıda bulunan siyasi-dini bir öğreti değil, ahlaksal-dini bir öğretilir. Padualı Marsilius’un 1324 yılında yayınlanan *Barışın Savunucusu* adlı kitabı bu geleneğin hem doruk noktasını teşkil eder hem de bir bakıma yeni tip barışçıl toplum ütopyelerine geçişi simgeler. Marsilius’a göre, barış ve sükûnet insanlar arasındaki ilişkilerden doğan meyvelerin kazanılmasının ve korunmasının en iyi yoludur. Bundan dolayı “her uygarlığa halkların serpilip saçıldığı, insanların yararının korunduğu sükûnet dilenmelidir” diyor.

Bu çağrıcı geleneğin 18. ve 19. yüzyılı aşan etkisini bugün bile görmek mümkündür. Örneğin Kant’ın *Ebedi Barışa Dair* adlı broşürü bu geleneğin ilkelerine göre yazılmıştır. Bu klasik çalışmasında Kant, insanların çelişki dolu toplumsal gerçekliklerini aşabilmeleri için toplumsal bir sözleşme önermektedir. Yeni bir toplumsal sözleşme öneren değişik çevreler hala bu geleneği sürdürüyorlar. Oysa İskoç düşünürü David Hume’un ta 18. yüzyılda belirttiği gibi, toplumsal sözleşmeye temel oluşturan eşitlik ilkesi soyut bir eşitlik ilkesidir ve sözleşmenin öznesi olarak

seçilen kişi veya kurumlar gerçek varlıksal koşullarından yalıtılmıştır. Bu nedenle uygulanması mümkün olmayan bir düşünce olmaktan öteye gidemezler.

Barışçıl Toplum Düşüncesinin Ütopyalaşması

Ütopya kelimesi eski Yunanca kökenlidir ve olmayan yer veya ülke anlamına gelmektedir. Bu kavram, Thomas Morus'un *Ütopya* adlı kitabının yayınlanmasından sonra kapsamlı 'gelecek toplum tasarımı' anlamını almıştır. Bildiğimiz gibi Morus *Ütopya* adlı eserinde gerçekliği eleştirdikten sonra bir gelecek toplumunun genel özelliklerini tanımlamaya çalışır. Thomaso Campanella'nın *Güneş Devleti*, Francis Bacon'ın *Atlantis'i* ve James Harrington'ın *Oceana'sı* bu geleneğin devamıdır. Aralarında değişik konularda önemli farklar bulunsa da ütopycıları birleştiren en önemli nokta, hepsinin şu veya bu zümrenin veya sınıfın, şu veya bu dini cemaatin, şu veya bu toplumun değil, bütün insanlığın kurtuluşunu savunmalarıdır.

Bazen bu dönem yanlışlıkla Platon'un *Devlet'i*yle başlatılsa da, barışçıl toplum ütopyası aslında Thomas Morus'un *Ütopya'sı*yla başlar. Platon'un eseri, bu ütopycaların doğmasında esin kaynağı olsa da, kurtuluşçu bir düşünceyi ifade etmediği için, ütopycacı değil, muhafazakâr bir toplum tasarımıdır. Bundan dolayı Platon'un ütopycacı gelenek içinde görülmesi mümkün değildir.

Ütopycacılar, çağrıcı gelenekten gelenlerin tersine, gelecek tasarımlarını gerçekleştirecek her hangi bir özne tanımlamasalar da, bu geleneğe dâhil olanlardan farklı olarak tasarımlarını iki önemli konuda somutlaştırmışlardır.

Ütopycacılar bir takım çağrılarda bulunmak yerine gerçekliğe alternatif olarak kapsamlı toplum tasarımları atarlar ortaya. Bu tasarımların temel amacı, barışçıl bir *dünya federasyonunun* kurulmasıdır. Örneğin Morus'un *Ütopya'sının* birinci kitabının hemen girişinde, kendisine bir krala danışmanlık yaparak insanlığa yararlı olması önerilen *Rafael* (Morus'un kendisine verdiği ad), bu öneriyi reddeder; çünkü Rafael (Morus) barış ilkesinin hâkim olduğu bir toplum kurmak istemektedir: Bundan dolayı "bütün kralların sadece savaş bilimiyle ilgilendiği" bir dönemde "ben ancak bugünkü politikayı tersine çevirebilirim" demektedir.

Ütopycacıların diğer bir özelliği ise gelecek toplum tasarımlarını dayanışma ilkesi üzerine kurmuş olmalarıdır. Kuşkusuz, aralarında dayanışmacı toplum çerçevesinde mülkiyet ilişkilerinin düzenlenmesi konusunda önemli farklar vardır. Örneğin Morus ve Campanella toplumsal mülkiyeti savunurken, Harrington mülkiyetin toplumun bütün bireyleri arasında eşit olarak dağıtılmasını savunur. Harrington'un düşüncesi daha sonra bazı eşitlikçi liberallerin çıkış noktasını oluştururken, Morus'un düşüncesi 19. yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başlayan sosyalizm düşüncesini teşvik etmiştir.

Ütopyanın bilimselleşmesi

Toplumsal gelişmelere paralel olarak gelişen barışçıl toplum düşüncesinin veya ütopyasının bilimselleşmesi, yani gelecek perspektifini gerçekliğe hâkim olan ilişkilerin ve çelişkilerin analizinden çıkarma denemesi 18. yüzyılda başlar. Bu bir rastlantı değildir. Avrupa’da Rönesans ile başlayan tarihsel dönüm, insanın doğaya ve kendisine dönüşü olarak tanımlanır. Ütopyanın bilimselleşmesinde önemli bir rol oynayan ve çelişki felsefesi olarak adlandırılan diyalektikçi felsefenin gelişiminin yanında, pozitif bilimler 18. ve 19. yüzyılda artık iyice kabul görmüştür. Burjuva toplumunun genel özellikleri ve çelişkileri belirgin bir hale gelmiştir. Bununla birlikte yüzyıllardan beri süren çıkar çelişkileri ve kavgalardan dolayı parçalanmış olan insanlığın bu durumunu ortadan kaldırmaya aday olan ve ‘işçi sınıfı’ olarak adlandırılan yeni bir tarihsel özne ortaya çıkmıştır. İlk bakışta, dezavantajmış gibi gözükken mülkiyetsizlik, ona insanlık sorunlarına evrensel ve bütünlüklü bir bakışla yaklaşma olanağı sunmaktadır. Soyut barışçıl toplum kurgularının ortaya çıkışının nedeni, o güne kadar böyle bir öznenin var olmayışıdır. Bu gelişme, barışçıl toplum ütopyasını gerçeklikle bütünleştirme olanağını da beraberinde getirmiştir.

Ernst Bloch’un deyimiyle ütopyanın bilimselleşmesinde Marx’ın yaklaşımı yepyeni bir evre açmıştır. Marx’ın yaklaşımına bu tarihsel önemi kazandıran, onun Thomas Morus ile başlayan ve 19. yüzyılda Robert Owen, Charles Fourier ve Saint Simon’un eserleri ve denemeleriyle doruk noktasına ulaşan ütopyaçıların aksine bütün bilimsel çabasını, Şeyh Bedrettin’in “yârin yanağından gayrı her şeyde beraber” sözlerinde dile getirdiği gibi tüm ütopyaçıların barışçıl toplum arzusunun, başka bir deyişle sosyalizmin tarihte ilk defa gerçeklik olabileceğini, kapitalist toplumun iç ilişkilerinin ve çelişkilerinin analiziyle göstermeye yöneltmesidir. Bundan dolayı Marx, burjuva düşünürlerinin aksine ütopyaı ortadan kaldırmak yerine, onu gerçeklik ile bütünleştirmeye çalışır. Engels’in son yıllarda sürekli eleştirilen, ‘sosyalizm bilimselleşmiştir’ belirlemesi bu gelişmeye işaret etmektedir.

Savaşın kaynaklarını kurutmak

Marksistler, yani komünistler sıcak savaş pazar ilişkilerine hâkim olan şiddet ve tahakkümlük ilişkilerinin en yıkıcı bir biçimi olarak gördükleri için, şiddet ilişkilerini her gün değişik biçimlerde yeniden üreten bütün pazar ilişkilerini tümüyle ortadan kaldırmayı amaçlar. Bugün piyasa sosyalizmini savunanlar, toplumsal düşünce tarihinde en az Thomas Morus’dan bu yana bilinen ve bazı burjuva iktisatçıları ve düşünürleri tarafından bile kabul görmüş olan bu gerçeği göz ardı ediyorlar. Morus’a göre pazar ilişkilerini tamamıyla ortadan kaldırmak yerine, bazı önlemlerle onu kontrol etmeye çalışmak, sorunun çözümünü ertelemek demektir. Bundan dolayı 1516 yılında yayınlanan *Ütopya* adlı eserinde eşitlik, özgürlük ve dayanışma ilkelerinin, kısacası barış ilkesine dayalı bir toplum kurmayı amaçlayan ütopyasının “kapitalizm koşullarında

gerçekleştirilebileceğinden şüphe duyuyorum” demiştir. Bu nedenle barışçıl toplum ütopyaları ilkesel olarak anti-kapitalisttir.

Savaş kuramcısı Clausewitz “savaş politikanın başka araçlarla devamıdır” derken, politikayı da savaşın başka bir biçimi olarak tanımlıyor. Rosa Luxemburg da bu tür bilimsel açıklamalardan yola çıkmaktadır. Ebedi barışın kurulabilmesi için “silahlı barışın” yani savaş tehlikesinin de bütün kaynaklarıyla ortadan kaldırılmasını savunmaktadır. Başka bir deyişle, Mao’nun da belirttiği gibi komünistler, düzene hizmet eden politikacıların aksine iktidar ilişkilerini ebedileştirmek yerine, onu tamamıyla ortadan kaldırmak için politika yaparlar. Bunu yaparken, soyut bir takım ilkelere yola çıkmayıp bütün dikkatlerini toplumun barışçıl olup olmadığını gösteren emeğin özgürlük sorunu üzerinde yoğunlaştırırlar.

Bugün kitlesel imha ve büyük patlama gücüne sahip nükleer silahların yaygın olarak kullanılma tehlikesi, barış ve savaş sorununu sadece insanlığın değil bütün canlıların ve biyolojik evrimin geleceğiyle ilgili bir sorun haline getirmiştir. Irak’a karşı yapılan emperyalist saldırı ve işgal, insanlığın karşı karşıya bulunduğu ‘olmak veya olmamak’ ikilemini daha da güncelleştirmiştir. İnsanlık bugün barbarlık içinde yok olma tehlikesine ne kadar yakın ise, ebedi barışçıl toplumu kurmaya, yani ütopyayı gerçekleştirmeye de nihayet o kadar yakındır. Sorun ütopyaya kan verecek ve can katacak özneyi tarihsel vazifesinin bilincine ulaştırmak ve bunu örgütlü bir güce dönüştürmesini sağlamaktır. Binlerce yıldan beri özlem duyulan *ebedi barışın* gerçekleştirilmesine insanlık bugün her zamankinden daha yakındır.